

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ  
Факультет соціальної та психологічної освіти  
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

**Іващенко Юлія Вікторівна**

**СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В  
УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**  
*спеціальність 231 Соціальна робота*

**РЕФЕРАТ**

випусної кваліфікаційної роботи  
за освітньо-професійною програмою  
*«Магістр»*

**НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:**

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри соціальної педагогіки  
та соціальної роботи Матрос Ольга Олександрівна*

**Умань – 2021**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження.** Одним із завдань загальної середньої освіти в Україні є розвиток мережі освітніх установ для дітей з обмеженими можливостями здоров'я, які потребують психолого-педагогічної корекції. Тенденція збільшення в нашій країні кількості дітей з інвалідністю, недостатність існуючих форм навчання і виховання, що відповідають потребам і здібностям дітей даної категорії, численні проблеми їх адаптації та соціальної інтеграції в суспільство (як наслідок ущербної вторинної соціалізації) дозволяють зробити висновок про недосконалість соціальної та освітньої політики по відношенню до дітей з порушеннями розвитку. До цього часу в освітній політиці нашої держави панівною є орієнтація на традиційну освіту дітей з інвалідністю в спеціалізованих навчальних закладах. У розвинених країнах Заходу узятий курс на інклюзивну освіту дітей з інвалідністю в масовій школі разом зі здоровими однолітками, що дає кращі результати в підготовці дітей до подальшого життя і їх включення в суспільство.

Розвиток інклюзивної освіти в Україні є покликом часу і обов'язком соціальної держави, яка взяла на себе як член ООН ряд зобов'язань по відношенню до дітей з інвалідністю. Успішність реалізації цих зобов'язань залежить не тільки від держави, але і від позиції суспільства по відношенню до осіб з обмеженими можливостями взагалі і самих дітей з інвалідністю, зокрема. Ідея спільного навчання і виховання дітей з інвалідністю та здорових дітей викликає заперечення з посиланнями на відсутність умов для їх здійснення: матеріальних, організаційних, фінансових, менталітету населення і педагогічних працівників.

**Стан дослідження проблеми.** Незважаючи на інтерес педагогів, психологів, соціологів до питань інтеграції в соціальне середовище осіб з різними порушеннями розвитку, ця проблема залишається недостатньо розробленою в теоретичному і практичному плані, про що свідчить нечисленність фундаментальних робіт, суперечливість поглядів на якісну оцінку інтеграційного процесу і фрагментарність його практичного здійснення в Україні.

Так, сучасними підходами з теоретико-методичних основ та інструментаріїв сприяння адаптації та модифікацій навчально-виховного процесу, соціалізації дітей з особливими освітніми потребами у сучасному українському суспільстві, зокрема, їх інтеграції до умов спеціальної школи та закладів загальної середньої освіти, займаються такі вчені, як: О. Василенко, Т. Ілляшенко, Г. Олійник, Ю. Найда, Д. Романовська, О. Таранченко та інші.

Такі дослідники, як: М. Ажажа, В. Бондар, Л. Будяк, М. Ворон, Л. Даниленко, А. Колупаєва, О. Таранченко, Л. Левченко, М. Порошенко та інші приділяють увагу висвітленням управлінських аспектів інклюзивної освіти, зокрема, сутність та перспективи інклюзивного навчання в Україні, тенденції розвитку спеціальної освіти.

Серед дослідників, які займалися проблемою підготовки майбутніх соціальних фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти та про діяльність інклюзивно-ресурсні центри були: О. Безпалько, О. Расказова, Н. Софій та ін.

Вивченням питання індивідуального оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі, займаються такі дослідники, як А. Колупаєва, Т. Сак, О. Таранченко та інші.

Необхідність наукової розробки обраної проблеми, її глибокого й послідовного розв'язання на рівні соціальної теорії та практики зумовили вибір теми магістерської роботи: **«Соціальна інтеграція дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти»**.

**Мета роботи** – проаналізувати теоретичні аспекти соціальної інтеграції дітей з інвалідністю в Україні та дослідно-експериментально вивчити соціальні особливості означеної проблеми.

**Об'єкт дослідження** – освіта дітей з інвалідністю як процес їх соціальної інтеграції.

**Предмет дослідження** – інклюзивна освіта дітей з інвалідністю як фактор їх соціальної інтеграції.

Відповідно до мети та гіпотези були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати концептуальні підходи до визначення поняття «соціальної інтеграції» дітей з інвалідністю.
2. Дати загальну характеристику дитячої інвалідності в суспільстві, зокрема, чисельність, причини інвалідності, типи і види порушень та їх реабілітація.
3. Охарактеризувати нормативно-правові засади щодо регламентації інтеграції дітей з інвалідністю в суспільство.
4. Здійснити аналіз сучасних підходів до поняття «інклюзивна освіта».
5. Провести дослідно-експериментальну роботу з вивчення особливостей соціальної інтеграції дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти.

**Методи дослідження.** Для досягнення поставленої мети використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили об'єктивність і достовірність дослідження, зокрема:

- теоретичні: аналіз філософської, соціологічної, юридичної, психолого-педагогічної вітчизняної та зарубіжної соціально-педагогічної літератури з теми дослідження для з'ясування стану розробленості проблеми;
- синтез, систематизація, порівняння, узагальнення науково-теоретичного матеріалу для вивчення теоретичних аспектів соціальної інтеграції дітей з інвалідністю в Україні;
- логіко-семантичний, методи сходження від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного, що дали змогу сформулювати базові поняття, розширити і доповнити понятійно-категорійний апарат дослідження.

**Експериментальна база дослідження.** Експериментальною базою для проведення дослідження було обрано Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» Компаніївської селищної ради Кіровоградської області.

**Практична значущість** результатів дослідження полягає у виробленні практичних рекомендацій щодо збільшення ролі соціальної інтеграції у суспільство дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти.

Матеріали дослідження можуть використовуватися в розробці спецкурсів із соціальної роботи для студентів закладів вищої освіти, які готують фахівців соціальної сфери, а також у практичній діяльності працівників освітніх закладів, соціальних працівників та громадських організацій тощо.

**Апробація результатів дослідження.** Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на конференціях і семінарах різного рівня, а саме: *всеукраїнських* – «Актуальні питання професійного розвитку та становлення майбутнього фахівця в сучасних умовах» (29 жовтня 2019, м. Умань); «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (23 квітня 2020, м. Умань); «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (15 жовтня 2020, м. Умань); «Дистанційне навчання у закладі вищої освіти в умовах пандемії: виклики сучасності» (30 березня 2021, м. Умань); *науково-методичних та науково-практичних семінарах* – «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (3 березня 2021, м. Умань).

**Структура роботи.** Магістерська робота, складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, 1 додаток на 4 сторінках. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки. Основний текст – 81 сторінка.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми роботи, представлено мету і завдання, визначено об'єкт та предмет, сформульовано методологію дослідження, показано теоретичну і практичну значущість отриманих результатів, апробацію результатів.

У першому розділі «СОЦІАЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ» було розглянуто концептуальні підходи до визначення поняття «соціальної інтеграції» дітей з інвалідністю, за яким з'ясовано, що «соціальна інтеграція» є процесом, в ході якого не тільки індивід прагне максимально адаптуватися до життя в суспільстві, а й життя, в свою чергу, робить необхідні кроки для того, щоб пристосуватися до особливостей конкретного індивіда на основі принципів толерантності, об'єктивності, соціальної справедливості.

Так, встановлено, що науковці виділяють п'ять етапів інтеграції людини в соціум: дошкільний, шкільний, післяшкільний, період особистісної зрілості і період геронтогенеза. Виділення етапів обумовлено тим, що кожен з них вимагає від людини як реалізації певних здібностей для включення в різні соціальні групи, так і реалізації практик освоєння життєвого досвіду, накопичення соціокультурного капіталу.

Також нами на основі здійсненого аналізу дано загальну характеристику дитячої інвалідності в суспільстві, зокрема, чисельність дітей з інвалідністю, щороку збільшується.

Встановлено, що основними захворюваннями у дітей, які призводять до інвалідності є психічні розлади і розлади поведінки, хвороби нервової системи, вроджені аномалії, хвороби зору та інше. Спостерігається також зростання у дітей захворювань крові, нервової та ендокринної системи, збільшення захворюваності на інфекційні хвороби.

Відповідно завдань нашого дослідження, нами охарактеризовано нормативно-правові засади щодо регламентації інтеграції дітей з інвалідністю в суспільство, які включають українське законодавство та ряд міжнародних

документів, які акцентують свою увагу на правах людей з інвалідністю, а також на можливості їх інтеграції з відсутністю дискримінації.

У ході дослідження здійснено аналіз сучасних підходів до поняття «інклюзивна освіта».

З'ясовано, що в основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але тим не менш, дана ідеологія передбачає адаптацію освітнього середовища і створення компенсуючих умов для дітей, що мають фізичні, сенсорні або ментальні порушення.

У другому розділі **«РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАКТИКИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»** проаналізували зарубіжний досвід соціальної практики інклюзивної освіти, а також вивчали особливості соціальної інтеграції дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти

Отже, проаналізувавши зарубіжний досвід інших країн, з'ясували що успішне включення дітей з інвалідністю в загальний процес освіти має будуватися на відповідному фундаменті, який може бути стійким при наявності чотирьох складових: колективу однодумців, інформації про процес перетворень, підготовки вчителів загальної школи до роботи з дітьми з інвалідністю та постійної підтримки.

Проведено дослідно-експериментальну роботу з вивчення особливостей соціальної інтеграції дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти на прикладі діяльності Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Компаніївської селищної ради Кіровоградської області.

Експериментальна робота нашої проблеми проводилась з метою виявлення та аналізу нормативно-правової бази, якою керуються фахівці Інклюзивно-ресурсного центру у роботі з дітьми із інвалідністю, їх удосконалення та перегляді тих чи інших нормативних документів задля покращення становища дітей з особливими освітніми потребами, дослідження процесу соціалізації осіб з інвалідністю, аналізі системного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, моніторингу динаміки розвитку дитини.

В ході експериментальної роботи здійснювався збір інформації про якість та різноманітність надання професійної підготовки та соціального захисту працівниками Інклюзивно-ресурсного центру досліджуваної категорії населення.

В емпіричній частині нашого дослідження ми розглядали дані анкетного опитування батьків учнів 1-8-х класів закладів загальної середньої освіти і соціальних працівників.

Отже, виходячи з розглянутих результатів дослідження, ми можемо зробити наступні висновки.

По-перше, ми можемо констатувати, що в цілому громадська думка має досить сприятливий характер для поширення практики інклюзії в закладах загальної середньої освіти, труднощі напевно виникнуть при інтеграції незрячих і нечуючих дітей (а також дітей з ментальними порушеннями).

По-друге, завдяки дослідженню ми змогли побачити, що у багатьох респондентів немає чітко сформованої позиції з даного питання. Нерідко спостерігається алогічність відповідей респондентів, коли, наприклад, в одному випадку вони говорили, що дітям з інвалідністю необхідно вчитися в корекційних школах, а в іншому місці вони відповідали, що корекційна школа не дасть їм можливості успішно інтегруватися в соціум.

По-третє, ми побачили, що корекційні школи-інтернати не готові до переходу деяких з їх вихованців в заклади загальної середньої освіти. Вони не прагнуть знайти своє місце в якості ресурсних центрів, як ми це бачили у багатьох розвинених країнах світу, а спробують не тільки продовжити своє існування в нинішньому вигляді, але і в міру сил, перешкоджати переходу школи до інклюзивної освіти.

Результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили гіпотезу дослідження – соціальна інтеграція дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти буде успішною за умови:

- якщо будуть закріплені в системі нормативно-правових актів поняття інклюзивного навчання, щоб батькам дітей з інвалідністю не доводилося



відстоювати своє право на отримання їхньою дитиною освіти в будь-якому закладі освіти через суд;

- якщо будуть чітко регламентовані механізми реалізації інклюзивного навчання на практиці стосовно до кожної групи обмежень в залежності від характеру і ступеня інвалідності;

- якщо буде розроблена система інструкцій для психолого-медико педагогічних комісій і для бюро медико-соціальної експертизи, які розробляють індивідуальну програму реабілітації дитини з інвалідністю, відповідно до якої фахівці даних структур могли запропонувати коректні і чіткі рекомендації про місце навчання дитини;

- створення і встановлення порядку функціонування центрів допомоги дітям з порушеннями в розвитку, які отримують освіту;

- розроблення механізму участі батьків дитини з інвалідністю у виборі установи отримання освіти для їх дитини, а також у формуванні та оцінці створюваних для нього додаткових умов.

## ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких **ВИСНОВКІВ**:

1. На основі аналізу джерел проаналізовано концептуальні підходи до визначення поняття соціальної інтеграції дітей з інвалідністю, за яким з'ясовано, що в «соціальна інтеграція» є процесом, в ході якого не тільки індивід прагне максимально адаптуватися до життя в суспільстві, а й життя, в свою чергу, робить необхідні кроки для того, щоб пристосуватися до особливостей конкретного індивіда на основі принципів толерантності, об'єктивності, соціальної справедливості.

Встановлено, що науковці виділяють п'ять етапів інтеграції людини в соціум: дошкільний, шкільний, післяшкільний, період особистісної зрілості і період геронтогенеза. Виділення етапів обумовлено тим, що кожен з них вимагає від людини як реалізації певних здібностей для включення в різні соціальні групи, так і реалізації практик освоєння життєвого досвіду, накопичення соціокультурного капіталу. Відповідно, в рамках даних етапів виділяють види соціальної інтеграції: первинну і вторинну інтеграцію (на основі принципу послідовності за аналогією з процесами соціалізації); пасивну і активну інтеграцію (в залежності від ступеня соціальної активності індивіда); вертикальну та горизонтальну інтеграцію (за специфікою процесу входження в суспільство). В ході дослідження виділено дві головні концептуальні моделі інвалідності: медична і соціальна,

2. На основі здійсненого аналізу дано загальну характеристику дитячої інвалідності в суспільстві, зокрема, чисельність дітей з інвалідністю, щороку збільшується. Абсолютна чисельність дітей з офіційним статусом «дитина з інвалідністю» останнім часом майже не змінюється, але з урахуванням корекції (зниження народжуваності), можна говорити про нехай і невеликому, але зростанні відносної частки дітей з інвалідністю серед звичайних дітей. З'ясовано, що обмеження функцій поділяється за такими категоріями: порушення статодинамічних функції (рухової); порушення функцій кровообігу, дихання, травлення, виділення, обміну-речовин і енергії,

внутрішньої секреції; сенсорні (зору, слуху, нюху, дотику); психічні (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення, мовлення, емоцій, волі).

Встановлено, що основними захворюваннями у дітей, які призводять до інвалідності є психічні розлади і розлади поведінки, хвороби нервової системи, вроджені аномалії, хвороби очей і інше. Спостерігається також зростання у дітей захворювань крові, нервової та ендокринної системи, збільшення захворюваності на інфекційні хвороби. У структурі причин дитячої інвалідності переважають порушення функцій психіки і центральної нервової системи, розумова відсталість, нервово-психічні та нервово-м'язові порушення, скелета. Істотну роль грають порушення слуху, зору, а також функціональні порушення при хронічних соматичних хворобах. Повноцінна допомогу дитині з порушеннями розвитку повинна включати не тільки систему абілітаційних заходів, але і комплексну психологічну, медичну, педагогічну роботу з побудови такого середовища життя і активності, яка найкращим чином спонукає дитину використовувати набуті функції в природних умовах.

3. Охарактеризовано нормативно-правові засади щодо регламентації інтеграції дітей з інвалідністю в суспільство, які включають українське законодавство та ряд міжнародних документів, які акцентують свою увагу на правах людей з інвалідністю, а також на можливості їх інтеграції з відсутністю дискримінації. Це правові акти, перш за все, ООН і ЮНЕСКО. З'ясовано, що важливим міжнародним документом є Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006), яка закріплює соціальний підхід до інвалідності, кожна стаття цього документа спрямована на захист від дискримінації і на включення осіб з інвалідністю в суспільство.

Визначено, що право на освіту належить всім дітям, включаючи дітей з інвалідністю незалежно від причин інвалідності. Конвенція ООН про права дитини, ряд інших міжнародно-правових актів, Конституція і законодавство України закріплюють право дитини з інвалідністю на отримання освіти і реабілітацію в умовах максимально можливої соціальної інтеграції.

4. У ході дослідження здійснено аналіз сучасних підходів до поняття «інклюзивна освіта». З'ясовано, що в основу інклюзивної освіти покладена

ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує рівне ставлення до всіх людей, але тим не менш, дана ідеологія передбачає адаптацію освітнього середовища і створення компенсуючих умов для дітей, що мають фізичні, сенсорні або ментальні порушення.

Встановлено, що інклюзія в освіті – це процес, здійснення якого передбачає не тільки технічні або організаційні зміни системи, а й зміна філософії освіти. Причому, зміни при інклюзії торкаються в значно більшій мірі масові школи, ніж спеціальні, чого так сильно побоюються співробітники самих спеціалізованих установ освіти.

5. Проведено дослідно-експериментальну роботу з вивчення особливостей соціальної інтеграції дітей з інвалідністю в умовах інклюзивної освіти на прикладі діяльності Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Компаніївської селищної ради Кіровоградської області.

З'ясовано, що інклюзія в освіті включає в себе: визнання для суспільства рівної цінності всіх учнів; підвищення ступеня участі всіх учнів школи у всіх аспектах шкільного життя і одночасне зниження рівня ізоляваності деяких груп учнів; зміна педагогічних методів роботи школи таким чином, щоб школа могла повністю відповідати різноманітним потребам всіх учнів, які проживають поруч зі школою; аналіз вивчення і подолання бар'єрів на шляху отримання знань і повноцінної участі в шкільному житті для всіх учнів школи, а не тільки для тих, хто має інвалідність або спеціальні освітні потреби; проведення реформ і змін, спрямованих на благо всіх учнів школи в цілому, а не тільки якоїсь однієї групи; відмінності між учнями, що сприяють педагогічному процесу, а не перешкоди, які необхідно долати; визнання того, що інклюзія в освіті є одним із аспектів інклюзії в суспільстві.

Завдяки розглянутому досвіду різних країн ми можемо зробити висновок, що освітній системі необхідно:

- закріпити в системі нормативно-правових актів поняття інклюзивного навчання, щоб батькам дітей з інвалідністю не доводилося відстоювати своє право на отримання їхньою дитиною освіти в будь-якому закладі загальної середньої освіти (наданому законом про освіту) через суд;

- прийняти систему правил та інструкцій, які чітко регламентують механізм реалізації інклюзивного навчання на практиці (в тому числі і механізм створення додаткових умов) стосовно до кожної групи обмежень в залежності від характеру і ступеня інвалідності;

- розробити систему інструкцій для психолого-медико педагогічних комісій і для бюро медико-соціальної експертизи, які розробляють індивідуальну програму реабілітації дитини з інвалідністю, відповідно до якої фахівці даних структур могли запропонувати коректні і чіткі рекомендації про місце навчання дитини;

- створити і встановити порядок функціонування центрів допомоги дітям з порушеннями в розвитку, які отримують освіту. Це повинні бути центри, які надають індивідуальну, технічну та інформаційну допомогу дітям і їхнім учителям, яку вони не можуть отримати в загальних умовах.

- розробити механізм участі батьків дитини з інвалідністю у виборі установи отримання освіти для їх дитини, а також у формуванні та оцінці створюваних для нього додаткових умов.